

SAMARQAND VILOYTI MADANIY MEROS OBEKTLARINI TAMIRLASH VA QAYTA TIKLASH TARIXI

Tillayeva Dilshoda Shodiyorovna

O'zbekiston - Finlandiya Pedagogika Insitituti

1-kurs magistranti Tarix yunalishi

Anontatsiya: Ushbu maqolada Samarqanddagi tarixiy obidalarni qayta ta'mirlash hamda Samarqand viloyatida nechta tarixiy obyektlar soni va ularni asrlar davomida qayta ta'mirlanganligiga haqida ma'lumot berilgan.

Kalit so'zlar: Madaniy meros obyektlar, moddiy madaniy meros obyektlar, Ulug'bek, Sherdor, Tillakori, Registon, . Shohi Zinda, Ulug'bek rasadxonasi, Bibixonim masjid

Bugungi kunda "O'zbekiston-sivilizatsiyalar chorrahasi" deb e'tirof etilishida madaniy meros obyektlari o'rni alohida o'rin egallaydi. Arxeologik qidiruv ishlari va xaritalashtirishning zamonaviy metodlari va texnologiyalari yordamida madaniy meros obyektlari haqida ma'lumotlarni to'plash, tahlil qilish, saqlash va ularni qayta ishlash asosida malumotlar bazasini yaratish hozirgi kunda dolzarb masala hisoblanadi. O'zbekistonning umummilliy boyligi hisoblangan madaniy merosimizni muhofaza qilish, ilmiy o'rganish va ulardan maqsadli foydalanish borasida mamlakatimizda keng ko'lamli ishlar amalga oshirilmoqda. O'zbekiston Respublikasi Madaniy meros agentligi hamda uning viloyatlarda Madaniy meros boshqarmalari tashkil etilgan. Hozirgi paytda moddiy madaniy meros obyektlarini muhofaza qilish, asrash, ilmiy tadqiq etish, targ'ib qilish va ulardan foydalanishni tubdan takomillashtirish maqsadida "Yo'l xaritasi" ishlab chiqildi.

Samarqand viloyatidagi mavjud madaniy meros obyektlarini tadqiq qilish va ularni zamonaviy GAT texnologiyalari asosida ma'lumotlar bazasini shakllantirish va ushbu mavzudagi xaritalarni yaratish uchun quyidagi vazifalar belgilab olindi: viloyatdagi mavjud madaniy meros obyektlarini hududlar bo'yicha tarqalishini o'rganish va tahlil qilish; Samarqand viloyati misolida madaniy meros obyektlarini zamonaviy GAT dasturlarida xaritaga olish. GAT dasturlarida madaniy meros obyektlarini ma'lumotlar bazasini shakllantirish, xaritaga olish orqali ularning sifat ko'rsatkichini baholash ilgari surilganligi bilan bir qatorda madaniy meros obyektlarini qidirish usullarini zamonaviy metodlar va texnologiyalarni qo'llashga alohida e'tibor qaratilgan. Umuman olganda, ushbu mavzuda hali o'rganilishi va ochilishi zarur bo'lgan qator muammolar mavjud. Ularni zamonaviy kartografik tadqiqotlar asosida o'rganish bugungi kundagi soha mutaxassislarining dolzarb vazifalaridan biri hisoblanadi. Ma'lumki, Samarqand viloyati tarixiy, madaniy, arxeologik yodgorliklar

va diqqatga sazovor joylarga boy. Ularni asrab-avaylanayotgani, sayyohlar va mahalliy aholi uchun zarur sharoitlar yaratilayotgani natijasida viloyatda turizm izchil rivojlanmoqda. Samarqand viloyatida hozirda 1607 ta moddiy madaniy meros obyektlari ro'yxatga olingan bo'lib, ularning 973 tasi arxeologiya, 562 tasi arxitektura obyektlari, 36 tasi monumental san'at asarlari, 34 tasi diqqatga sazovor joylarni tashkil etadi. Ulardan 1011 tasi respublika, 596 tasi mahalliy ahamiyatdagi obyektlar hisoblanadi. Arxitektura obyektlarining 72 tasi jome masjidi, 5 tasi cherkov sifatida foydalanilmoqda va moddiy madaniy meros obyektlarining 1386 tasi davlat, 221 tasi shaxsiy mulkdagi turar-joy binolari hisoblanadi. Yuqoridagi ma'lumotlarni zamonaviy GAT dasturlari orqali xaritalashtirilsa ancha zamonaviy va ko'rgazmali bo'lishi bilan bir qatorda, ularning ma'lumotlar bazasi hosil qilinadi va bu orqali Samarqand viloyatidagi mavjud bo'lgan madaniy meros obyektlarini kartaga olish va ular ustida amallar bajarish imkoni yaratiladi.

Samarqand viloyati, o'zining boy tarixiy va madaniy merosi bilan nafaqat O'zbekiston, balki butun dunyo madaniyati tarixida alohida o'rin egallaydi. Bu hudud ming yilliklar davomida turli sivilizatsiyalar, davlatlar va dinlarning kesishgan nuqtasi bo'lib kelgan. Shu sababli, Samarqandda qadimiy madaniyatga tegishli ko'plab yodgorliklar, masjidlar, madrasalar, maqbaralar va boshqa tarixiy inshootlar saqlanib qolgan. Ularni ta'mirlash va qayta tiklash ishlari uzoq tarixga ega bo'lib, bir necha davrlarda amalga oshirilgan.

Ilk ta'mirlash ishlari (o'rta asrlardan boshlab)

O'rta asrlarda Samarqanddagi yodgorliklar davlat homiyligi va o'sha davrning me'morchilik an'analari asosida ta'mirlangan. Amir Temur davrida qurilgan Bibixonim masjidi, Registon majmuasi, Ulug'bek rasadxonasi kabi me'moriy obidalar zamonasining eng ilg'or texnologiyalari va malakali ustalar ishtirokida tiklangan edi. Ammo keyingi davrlarda urushlar, tabiiy ofatlar va e'tiborsizlik natijasida ko'plab inshootlar jiddiy shikastlangan.

Ilk ta'mirlash ishlari (o'rta asrlardan boshlab)

O'rta asrlarda Samarqanddagi yodgorliklar davlat homiyligi va o'sha davrning me'morchilik an'analari asosida ta'mirlangan. Amir Temur davrida qurilgan Bibixonim masjidi, Registon majmuasi, Ulug'bek rasadxonasi kabi me'moriy obidalar zamonasining eng ilg'or texnologiyalari va malakali ustalar ishtirokida tiklangan edi. Ammo keyingi davrlarda urushlar, tabiiy ofatlar va e'tiborsizlik natijasida ko'plab inshootlar jiddiy shikastlangan.

Sovet davrida restavratsiya jarayonlari

XX asr boshlarida Samarqanddagi ko'plab obidalar achinarli ahvolda edi. Shu davrda Sovet hukumati tarixiy obidalarni saqlashga qiziqish bildirgan va keng ko'lamli arxeologik va restavratsiya ishlari boshlangan. Quyidagi obidalar ustida ishlash alohida ahamiyat kasb etgan:

1. Registon maydoni: Ulug‘bek, Sherdor va Tillakori madrasalari fasadlari va gumbazlari qayta tiklandi. Devorlardagi naqshlar va yozuvlar restavratsiya qilindi.

2. Bibixonim masjidi: Masjidning yirik gumbazi va devorlari Sovet davrida qayta tiklanib, asliy ko‘rinishi qisman tiklandi.

3. Shohi Zinda majmuasi: Ushbu qabriston hududidagi maqbaralar ilmiy jihatdan tekshirilgan va ayrim qabrlar restavratsiya qilingan.

Sovet davrida olib borilgan ishlar muhim bo‘lsa-da, bu jarayonda ko‘pincha arxitektura uslublari o‘zgarib ketgan va tarixiy aniqlikka to‘liq rioya qilinmagan.

Mustaqillik davri: Yangi yondashuvlar

1991-yilda O‘zbekiston mustaqillikka erishgach, Samarqanddagi madaniy obidalarni ta‘mirlash va tiklashga yangicha e‘tibor qaratildi. Samarqand tarixiy merosini saqlash davlat siyosatining muhim yo‘nalishlaridan biriga aylandi. Quyidagi asosiy ishlarga alohida urg‘u berildi:

- Bibixonim masjidi: Masjidning asosiy tuzilmasi, gumbazlari va ichki bezaklari maxsus ilmiy asosda qayta tiklandi.

- Shohi Zinda: Majmuaning har bir maqbarasi batafsil o‘rganilib, naqshlar va yozuvlar restavratsiya qilindi. Zamonaviy materiallardan foydalangan holda asliy qiyofa qayta tiklandi.

- Ulug‘bek rasadxonasi: Bu qadimiy astronomik inshoot butunlay restavratsiya qilinib, ichki qismlari ilmiy ko‘rgazma shaklida jihozlandi.

- Imom Buxoriy maqbarasi: Ushbu obida zamonaviy restavratsiya texnikasi bilan qayta tiklandi va xalqaro haj markazi sifatida e‘tirof etildi.

YuNESKO va xalqaro hamkorlik

2001-yilda Samarqandning tarixiy markazi YuNESKOning Butunjahon madaniy merosi ro‘yxatiga kiritildi. Bu esa madaniy obidalarni xalqaro darajada e‘tirof etilishini ta‘minladi. Shu asosda:

- YuNESKO va boshqa xalqaro tashkilotlar bilan hamkorlikda ilmiy restavratsiya ishlari amalga oshirildi.

- Obidalarining asliy holatini saqlash uchun xalqaro ekspertlar jalb qilindi.

- 3D modellashtirish va lazer texnologiyalaridan foydalanilib, yodgorliklar aniq o‘lchamlar bilan tiklandi.

Zamonaviy restavratsiya texnologiyalari

Bugungi kunda Samarqanddagi yodgorliklarni tiklashda quyidagi zamonaviy yondashuvlar qo‘llanilmoqda:

1. Lazer skanerlash: Tarixiy obidalarining geometrik shakllari va naqshlari aniqlanmoqda.

2. 3D modellashtirish: Obidalarni tiklashdan oldin ularning raqamli nusxalari yaratilmoqda.

3. Tabiiy materiallar: Asliy holatni saqlash uchun tarixiy materiallarga yaqin

bo'lgan qurilish materiallari tanlanmoqda.

Samarqand viloyati madaniy merosi, o'zining tarixiy va me'moriy boyligi bilan dunyoning turli mamlakatlaridan sayyohlarni o'ziga jalb etadi. Bu obidalarni saqlab qolish, ularni kelajak avlodlarga yetkazish faqat tarixiy vazifa emas, balki ma'naviy burchdir. O'zbekiston hukumati va xalqaro hamjamiyatning birgalikdagi sa'y-harakatlari tufayli Samarqand obidalari nafaqat tiklanmoqda, balki ularning jahon miqyosidagi ahamiyati ham oshib bormoqda. Bu esa, Samarqandni madaniy va tarixiy meros markazi sifatida yana-da ulug'vor qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Рахимов, У. А. (2022, September). МАДАНИЙ МЕРОС ОБЪЕКТЛАРИНИ ЖОЙЛАШГАН ФРНИНИ GNSS ТЕХНОЛОГИЯЛАРИДАН ФОЙДАЛАНИБ АНИҚЛАШ. In " ONLINE-CONFERENCES" PLATFORM (pp. 168-173).

2. Abdullayevich, R. U. B. (2022, June). MODDIY MADANIY MEROS OBYEKTЛАRI DAVLAT KADASTRI BO'YICHA TEMATIK QATLAMLARINING ATRIBUTIV MA'LUMOTLARINI YARATISH. In " ONLINE-CONFERENCES" PLATFORM (pp. 8-12).

3. Abdullayevich, R. U. B. (2022, June). CREATION OF ATTRIBUTIVE DATA OF THEMATIC STRUCTURES OF THE STATE CADASTRE OF MATERIAL CULTURAL HERITAGE OBJECTS. In " ONLINE-CONFERENCES" PLATFORM (pp. 1-5).

4. Раимов, У. А., &Тухтаев, Ш. Х. (2021, October). Геодезический Мониторинг Деформаций АнсамбляРегистан. In " ONLINE-CONFERENCES" PLATFORM (pp. 96- 100).

5. Ilmurodova, L. A., Umirzakov, Z. T., & Mirzayev, P. J. (2023). Development of a Methodology for Mapping the Cadastre of the World of Plants Using Geoinformation Systems. Web of Synergy: International Interdisciplinary Research Journal, 2(2), 288-292.

6. Haydarovich, B. M., Lazizbek, I., Rakhmanovich, Y. Z., & Mashrab, P. (2023). Theoretical and Practical Issues of Water Cadastre Management. Web of Synergy: International Interdisciplinary Research Journal, 2(2), 293-298. 7. Мирмахмудов, Э. Р., Ковалев, Н. В., Ниязов, В. Р., & Рахимова, М